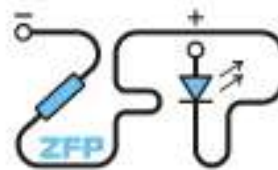

Kabinet výuky obecné fyziky, UK MFF

Fyzikální praktikum ...

Úloha č. ....

Název úlohy: .....

Jméno: ..... Obor: FOF FAF FMUZV

Datum měření: .....

Datum odevzdání: .....

Připomínky opravujícího:

	Možný počet bodů	Udělený počet bodů
Práce při měření	0 - 5	
Teoretická část	0 - 1	
Výsledky měření	0 - 8	
Diskuse výsledků	0 - 4	
Závěr	0 - 1	
Seznam použité literatury	0 - 1	
Celkem	max. 20	

Posuzoval:.....

dne: .....

Pracovní úkoly

1. Změřte závislost prodloužení tyče na teplotě. Měření proveďte pro čtyři různé materiály.
2. Výsledky měření zpracujte metodou lineární regrese a graficky znázorněte.
3. Určete koeficient teplotní roztažnosti měřených materiálů.

Teoretická část

Teplotní délková roztažnost se zavádí u těles, kde převládá jeden rozměr. Je charakterizována součinitelem délkové roztažnosti α , který je obecně funkcí teploty a okolního tlaku. Při konstantním tlaku je definován jako [1]

$$\alpha = \frac{1}{l_{t_0}} \left(\frac{\partial l}{\partial t} \right)_p \quad (1)$$

kde l_{t_0} je délka tělesa při teplotě $0 \text{ }^\circ\text{C}$. Délku tělesa l při teplotě t pak můžeme určit jako

$$l = l_{t_0}(1 + \alpha t) \quad (2)$$

Pro malé změny teploty můžeme tuto závislost aproximovat lineárně a dostáváme změnu délky tělesa Δl při malé změně teploty Δt jako

$$\Delta l = l_0 \alpha \Delta t \quad (3)$$

kde l_0 je délka tělesa před teplotním roztažením.

Pro zjištění koeficientu α použijeme metodu lineární regrese - proložení naměřených hodnot přímkou

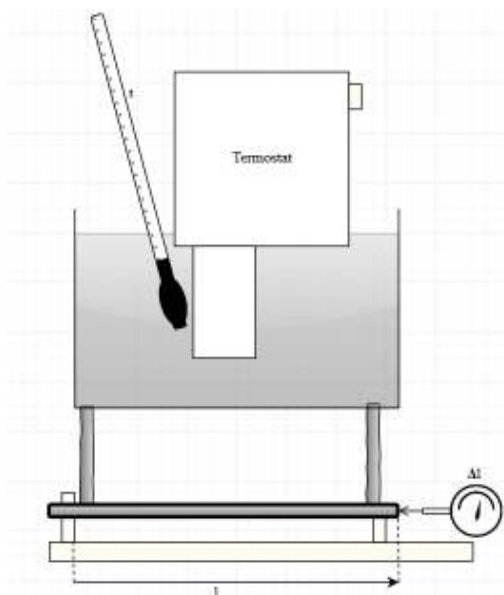
$$y = ax + c \quad (4)$$

Koeficient c nemá žádný fyzikální význam, závisí pouze na zvolené počáteční teplotě, tj. absolutní teplotě při $\Delta t = 0$. Z koeficientu a můžeme dopočítat součinitel délkové roztažnosti podle vzorce

$$\alpha = \frac{a}{l_0} \quad (5)$$

Měřicí aparatura

Pro změření závislosti prodloužení na teplotě jednotlivých materiálů použijeme duté tyče z daných materiálů, kterými bude protékat voda zahřátá na danou teplotu. Tyče jsou přidělány do držáku a pevně zachyceny na jedné straně, na druhé straně se měří změna délky upevněným úchylkoměrem. Voda je zahřívána termostatem, který zároveň zajišťuje cirkulaci vody tyčí.

Obr. 1 Schéma aparatury

Použité pomůcky

4 duté kovové tyče, skleněná dutá tyč, držák na tyče a úchylkoměr, termostat Haake

Přístroj	Nejmenší dílek
Úchylkoměr	0,01 mm
Kapalinový teploměr	0,5 °C
Pásmo	1 mm

Posup měření

1. Umístíme tyč do držáku a upevníme šroubem. Zapojíme přívod a odvod vody. Umístíme úchylkoměr do držáku tak, aby se ručička několikrát protočila a upevníme šroubem.
2. Nádobu termostatu napustíme vodou, spustíme termostat a nastavíme jej na 20 °C. Teplotu měříme externím kapalinovým teploměrem.
3. Po dosažení 20 °C otočíme číselníkem úchylkoměru aby ručička ukazovala na nulu
4. Postupně nastavujeme teplotu termostatu na dané hodnoty, na teploměru a úchylkoměru odečítáme hodnoty pro teploty 20 °C až 60 °C.
5. Po naměření všech hodnot vypínáme termostat, odpojíme a výjme tyč, vypustíme vodu z nádoby termostatu a zároveň nádobu vyplachujeme aby vychladla pod 20 °C
6. Opakujeme pro všechny měřené materiály.

Výsledky měření

Podmínky experimentu

Po dokončení experimentu byla v místnosti naměřena teplota $t_{RT} = (24,1 \pm 0,4) \text{ °C}$ a atmosferický tlak $p_{RP} = (981,9 \pm 0,2) \text{ hPa}$. Ani jedna z veličin nebyla v průběhu měření konstantní, menší změny ale nijak výrazně měření neovlivnily.

Naměřené hodnoty

Měření bylo pro dostatek času provedeno pro různých 5 materiálů – ocel, měď, hliník, mosaz a sklo.

Délky všech kovových tyčí byly pásmem změřeny za pokojové teploty jako $l_{0ocel} = l_{0měď} = l_{0hliník} = l_{0mosaz} = l_0 = (600 \pm 1)$ mm. Skleněná tyč nebyla přeměřována a za její délku beru uvedenou hodnotu a počítám se stejnou odchylkou jako ostatní tyče $l_{0sklo} = l_0 = (600 \pm 1)$ mm

Této délce jsme přiřadili hodnotu $\Delta l = 0$, díky velikosti odchylky pásma můžeme zanedbat rozdíl pokojové teploty a počáteční teploty při měření.

Nejistota úchylkoměru byla určena jako $u_{úch} = \pm 0,005$ mm, nejistota teploměru jako $u_{tep} = \pm 0,25$ °C

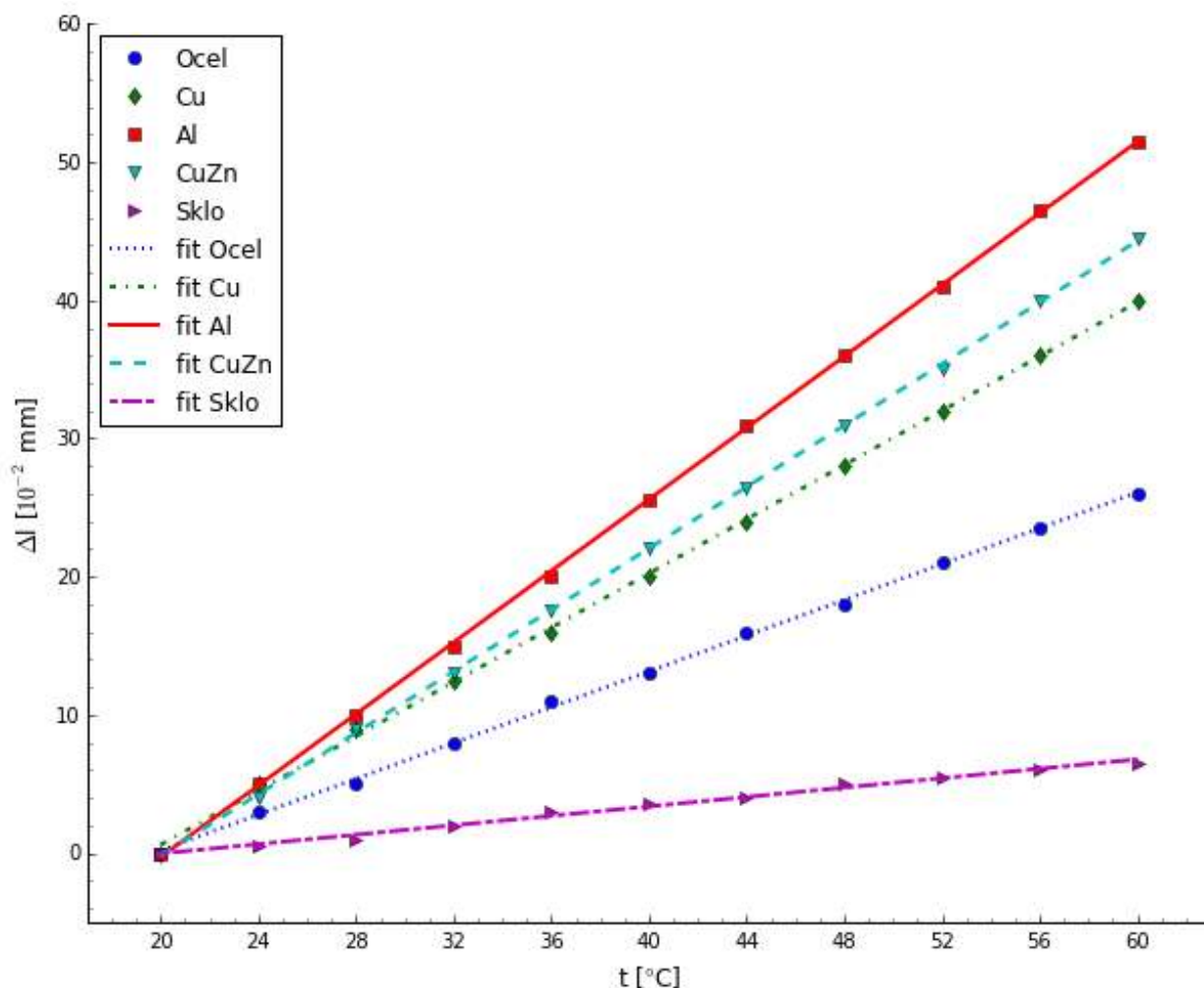
Naměřené hodnoty prodloužení pro jednotlivé materiály jsou v následující tabulce.

Tabulka 1: Naměřené hodnoty prodloužení jednotlivých materiálů

t [°C]	Δl_{ocel} [mm]	$\Delta l_{měď}$ [mm]	$\Delta l_{hliník}$ [mm]	Δl_{mosaz} [mm]	Δl_{sklo} [mm]
20,0	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
24,0	0,030	0,050	0,050	0,040	0,005
28,0	0,050	0,090	0,100	0,090	0,010
32,0	0,080	0,125	0,150	0,130	0,020
36,0	0,110	0,160	0,200	0,175	0,030
40,0	0,130	0,200	0,255	0,220	0,035
44,0	0,160	0,240	0,310	0,265	0,040
48,0	0,180	0,280	0,360	0,310	0,050
52,0	0,210	0,320	0,410	0,350	0,055
56,0	0,235	0,360	0,465	0,400	0,060
60,0	0,260	0,400	0,515	0,445	0,065

Hodnoty t jsou teploty, při kterých byly naměřeny příslušné změny v délce $\Delta l_{materiál}$

Z těchto hodnot byly zkonstruovány metodou lineární regrese přímky (4) pro dané materiály.

Graf 1: Naměřené hodnoty Δl v závislosti na t a proložené přímkami (4). Koeficienty přímek jsou uvedeny v Tabulce 2. Chybové úsečky nejsou pro svou malou velikost vůči rozsahu grafu zobrazeny.

V následující tabulce jsou koeficienty pro jednotlivé proložené přímky, parametr c je uveden pro kompletnost výsledků, nemá v tomto experimentu fyzikální význam a proto není uvedena jeho odchylka.

Tabulka 2: Koeficienty fitu jednotlivých materiálů

	a [10^{-2}]	σ_a [10^{-2}]	c
Fit Ocel	0,648	0,006	-0,127
Fit Měď	0,982	0,008	-0,190
Fit Hliník	1,294	0,005	-0,262
Fit Mosaz	1,111	0,007	-0,225
Fit Sklo	0,170	0,005	-0,035

Koeficient a představuje směrnici proložené přímky, σ_a je chyba fitu koeficientu a , koeficient c je posun proložené přímky, závisí na zvolené počáteční teplotě a nemá v tomto měření význam.

Podle vzorce (5) dopočteme z koeficientů příslušené součinitele délkové teplotní roztažnosti. V následující tabulce jsou porovnány s tabulkovými hodnotami z [2] a [3].

Odchylky σ_α byly dopočteny vztahem $\sigma_\alpha = \sqrt{\left(\frac{1}{l_0}\right)^2 \sigma_a^2 + \left(\frac{a}{l_0^2}\right)^2 \sigma_{l_0}^2}$ [4].

Tabulka 3: Součinitele délkové teplotní roztažnosti pro dané materiály

	α [$10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$]	σ_α [$10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$]	$\alpha_{\text{tabulková}}$ [$10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$]
Ocel	1,08	0,04	1,00 ^[2]
Měď	1,64	0,01	1,68 ^[2]
Hliník	2,157	0,009	2,38 ^[2]
Mosaz	1,85	0,01	1,90 ^[3]
Sklo	0,284	0,008	0,31 ^[2]

α představuje součinitel délkové roztažnosti pro daný materiál, σ_α standardní odchylku α a $\alpha_{\text{tabulková}}$ jsou hodnoty z příslušných tabulek pro 20 °C. U ocelové tyče předpokládám jako materiál korozivzdornou ocel s 12% příměsí Cr, u skla předpokládám složení borosilikátového skla (Pyrex). Tyto materiály jsou složením velmi pravděpodobně blízké k reálnému složení měřené tyče, zároveň odpovídají naměřeným hodnotám.

Diskuze

Výsledné hodnoty jsou blízké tabulkovým, nepřesnosti zřejmě vznikly měřením teploty přímo u termostatu, teplota na tyči se mohla lišit, při měření se kvůli omezenému času nečekalo na ustálení teploty v celé aparatuře. Teplota okolí výsledky neovlivnila, podléhala v průběhu měření pouze malým změnám a teplota vody v aparatuře odpovídá mnohem přesněji teplotě tyče. Teplotní roztažnost úchylkoměru a držáku výrazně nezasahuje do výsledků, úchylkoměr i držák se tyče dotýkají pouze malými plochami, je tak zabráněno výraznému přenosu tepla. Během výměny tyčí nedošlo k úplnému zchlazení hadiček zajišťujících oběh vody v tyči, což se mohlo projevit na naměřených hodnotách při nižších teplotách. Tyče nejsou ze 100% čistého materiálu, což se také může projevit na jejich teplotní roztažnosti. U skla a oceli neznáme přesné složení, porovnání s tabulkovými hodnotami tedy nemusí být relevantní. U všech materiálů dostáváme pro měřené teploty lineární závislost. Další zpřesnění by se dalo dosáhnout měřením změny délky v menších teplotních intervalech, zde bylo $\Delta T = 4 \text{ }^\circ\text{C}$. Podmínky konstantního tlaku bylo pravděpodobně s dostatečnou přesností dosaženo.

Závěr

Určili jsme součinitele teplotní délkové roztažnosti jednotlivých materiálů jako

$\alpha_{\text{ocel}} = (1,08 \pm 0,01) 10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$ s relativní chybou $\delta_{\text{ocel}} = 1\%$,

$\alpha_{\text{měď}} = (1,64 \pm 0,01) 10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$ s relativní chybou $\delta_{\text{měď}} = 0,8\%$,

$\alpha_{\text{hliník}} = (2,157 \pm 0,009) 10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$ s relativní chybou $\delta_{\text{hliník}} = 0,4\%$,

$\alpha_{\text{mosaz}} = (1,85 \pm 0,01) 10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$ s relativní chybou $\delta_{\text{mosaz}} = 0,5\%$,

$\alpha_{\text{sklo}} = (0,284 \pm 0,008) 10^{-5} \text{ }^\circ\text{C}^{-1}$ s relativní chybou $\delta_{\text{sklo}} = 2,8\%$.

Pro všechny materiály se dostatečně dobře shodujeme s tabulkovými hodnotami, pro sklo a ocel jsme ale museli odhadnout složení, které nemusí odpovídat opravdovému.

Literatura

- [1] Studijní text k Fyzikálnímu praktiku I, úloha XXIV, 10.3.2018, dostupné online z:
http://physics.mff.cuni.cz/vyuka/zfp/_media/zadani/texty/txt_124.pdf
- [2] W. E. Forsythe, The Smithsonian Physical Tables, 9th ed. Knovel, Norwich, New York 2003
- [3] R. J. Corruccini, J. J. Gniewek, Thermal expansion of technical solids at low temperatures, a compilation from the literature, U.S. Dept. of Commerce, National Bureau of Standards, Washington, 1961
- [4] J. English, Úvod do praktické fyziky. I, Zpracování výsledků měření. Matfyzpress, Praha 2006. ISBN 8086732932.